

השכתבים את ההיסטוריה

צרות חדשות משכיחות את הצרות הישנות, ובעקבות מלחמת הלבנון השנייה נולדה הנטייה לראות במלחמת לבנון הראשונה סיפור הצלחה. אבל האמת היא שבמלחמת לבנון הראשונה כשל צה"ל ולא השיג את יעדיו המרכזיים

מבצע "חירם" ◀ "האב הקדמון" של המלחמות שניהלה ישראל בלבנון הוא מבצע "חירם" (28-31 באוקטובר 1948) בסיזמה של מלחמת העצמאות

ישראל לבין המנדט הצרפתי בלבנון בשנות ה-20 של המאה הקודמת. ב-1982, יותר מ-30 שנים לאחר מבצע "חירם", חדר צה"ל ללבנון, נלחם בצבא סוריה וכבש את ביירות. במאי 2000 עזב צה"ל את לבנון לחלוטין ונערך בקו שנקבע כבר ב-1949.

שלום הגליל - המלחמה על הזיכרון ההיסטורי

פה ושם התפרסם מידע מועט וחלקי על מלחמת שלום הגליל, ומובן שעיתונאים כבר פירסמו ספרים שלכאורה "חשפו" את כל מה שקרה. היסטוריונים יוכלו לחקור באופן חופשי את הארכיונים של הצבא ושל מערכת הביטחון רק בעוד 20 שנה. אולם בעיתוי הזה ניתן להכיר בכך שכבר החלו המלחמות על הזיכרון ההיסטורי.

השנה בלבנון" כדי לציין את הרצף האלים של העימות בין ישראל לאויביה על אדמתה של לבנון.

"האב הקדמון" של המלחמות שניהלה ישראל בלבנון הוא מבצע "חירם" (28-31 באוקטובר 1948) בסיזמה של מלחמת העצמאות. צה"ל כבש את ה"כיס" ההררי בגליל (שהיה אמור להיות חלק מהמדינה הערבית על פי הצעת החלוקה מ-29 בנובמבר 1947) שבו החזיקו כוחות "צבא ההצלה", חדר לשטח לבנון, הגיע עד לנהר הליטני וכבש 14 כפרים ממערב לקו מלכיה-מטולה. גדוד סורי שנשלח לסייע ל"צבא ההצלה" נבלם על ידי כוחות צה"ל באזור ג'יש, איבד כ-200 מחייליו ונסוג.

בהסכם שביתת הנשק עם לבנון, שנחתם ב-1949, ויתרה ישראל על 14 הכפרים שכבשה ונערכה בקו שביתת הנשק שהוא למעשה קו הגבול שהוסכם בין המנדט הבריטי בארץ

ד"ר ישראל בן-דור
היסטוריון צבאי

מבוא

30 שנה מלאו למלחמת שלום הגליל שהפכה לאחר 2006 למלחמת לבנון הראשונה. מלחמות חדשות מיישנות את קודמותיהן, וכך הפכה מלחמת העולם השנייה את קודמתה, שנקראה "המלחמה הגדולה", למלחמת העולם הראשונה. ייתכן שבעתיד תהפוכנה כל השנים מ-1970 ועד 2000 ל"מלחמת 30

מהן מלחמות על הזיכרון ההיסטורי? מיהם הלוחמים? ועל מה הם נלחמים? מול עינינו מתרחשות זה עשור ויותר המלחמות על הזיכרון ההיסטורי של מלחמת יום הכיפורים (1973), שבשנה הבאה נציין 40 שנה להתרחשותה. כמה גורמים נלחמים זה בזה על עיצוב הזיכרון ההיסטורי: התקשורת (שבה משקלה של המילה הכתובה יורד במהירות לטובת התמונה); מפקדים בכירים לשעבר, שעיצבו הזיכרון ההיסטורי עשוי (במקרים שהפכו לפוליטיקאים) להשפיע על עתידם הפוליטי, והיריבות ביניהם היא המשך ליריבות הבין-אישית והבין-חילית מזמן המלחמה ואף לפני; פוליטיקאים בהווה ובעבר; היסטוריונים - מהאקדמיה והממסד הביטחוני והיסטוריונים עצמאיים. מכיוון שאנחנו חיים בארץ קטנה עם מלחמות רבות, בדרך כלל חובש כל משתתף בשיג ושיח כמה "כובעים", למשל, גם השתתף במלחמה, גם הפך לפוליטיקאי וגם שואף לקדם את הנרטיב שלו על המלחמה.

הרקע למלחמת לבנון הראשונה

במלחמת לבנון הראשונה התערבה ישראל במלחמת האזרחים הלבנונית שפרצה ב-1975 עקב קריסתם של ההסדרים שקבעו את חלוקת השלטון על פי מפתח עדתי. הדומיננטיות הנוצרית-מרונית בשלטון לא הייתה מוצדקת יותר מהבחינה הדמוגרפית, מכיוון שהמוסלמים (שיעים וסונים) הפכו לרוב באוכלוסייה. מצב העניינים הפך להיות מורכב עוד יותר כאשר ארגוני המחבלים נאלצו לעזוב את ירדן עקב העימות עם צבא ירדן ב-1970, והם מצאו לעצמם מחסה בלבנון שבה נמצאים מחנות פליטים פלסטיניים ממלחמת 1948.

פסיפס העדות בלבנון כולל גם את הדרוזים, וגם הצד הנוצרי מורכב מעדות שונות. נוסף על כך, בני העדות השונות מרוכזים באזורים גיאוגרפיים נפרדים. בראשית 1976 כרתה ישראל ברית עם הנוצרים המרונים והסכימה לספק להם נשק ולאמן את המיליציה שלהם, אך סירבה להתערב בלחימה. ב-1976, כאשר ביקשה סוריה להתערב במלחמת האזרחים בלבנון, הסכימה ישראל, בתיווך אמריקני, למעורבות הסורית מכיוון שסוריה נלחמה

נגד ארגוני המחבלים והמוסלמים. במקום לעמוד על העיקרון שאין להתיר לסוריה לפגוע במדינה ריבונית, נקבע "קו אדום" שלפיו ישראל הסכימה לנוכחות צבאית סורית במרחב שמצפון לקו הערים צידון-חונה-חצביא תמורת הכרה מצידה של סוריה בפעילות ישראלית בדרום לבנון, שכללה גם טיסות סיוור. כך, למעשה, נפתחה הדרך להסכמה בשתיקה של ישראל עם כיבושה הזוחל של לבנון על ידי סוריה.

לאחר מבצע ליטני במרס 1978 הוקם בדרום לבנון מרחב חיץ שבו שלטו לבנונים נוצרים בחסות צה"ל. המרחב הזה נועד להגן על יישובי הצפון ולמנוע פגיעה של המחבלים, בין היתר באמצעות קטיושות.

באפריל 1981 חל שינוי ניכר לרעה במצבה של ישראל. צה"ל הפיל שני מסוקים סוריים שתקפו כוחות נוצריים מצפון ליחלה שבבקעת

מכיוון שאנחנו חיים בארץ קטנה עם מלחמות רבות, בדרך כלל חובש כל משתתף בשיג ושיח כמה "כובעים", למשל, גם השתתף במלחמה, גם הפך לפוליטיקאי וגם שואף לקדם את הנרטיב שלו על המלחמה

הלבנון בגלל הרושם שטיפחו הנוצרים כי הם עומדים כביכול בפני סכנת קיום. בעקבות זאת התמוטטה כל מערכת ההבנות, והסורים הכניסו לבקעת הלבנון סוללות טילי קרקע-אוויר שהגבילו את חופש הפעולה של ישראל ואת יכולתה לפעול נגד ארגוני הטרור הפלסטיניים. ישראל התלבטה אם לתקוף את סוללות הטק"א הסוריות או את הכור הגרעיני שהלך ונבנה בעיראק, ולבסוף הוחלט שהכור יותקף תחילה, והוא הופצץ ב-7 ביוני 1981.

במאי וביוני 1981 היו חילופי אש קשים בגבול הצפון, ופיקוד הצפון נערך למלחמה בלבנון. הצבא התכונן להוציא אל הפועל את תוכנית "אורנים" הגדולה שכללה את סילוק הכוחות הסוריים מלבנון. לקראת הגשמת התוכנית הזאת נערכו אימונים ותדריכים ותנועות של יחידות מדרום לצפון.

באוגוסט 1981 מונה אריאל שרון לתפקיד שר הביטחון. מכלול הסכנות שנקטפו לישראל מצפון והאיום המתמיד על היישובים היו בעיניו בלתי נסבלים, והוא רצה לעשות "טיפול שורש": לצאת למבצע צבאי ("אורנים גדול") שמטרתו היו למגר את הכוחות החצי-צבאיים של הפלסטינים ולמחוק את המדינה הערפאתית שקמה בתוך לבנון; לפנות את הכוחות הסוריים מלבנון; לייצב את לבנון באמצעות שליטה נוצרית בה ולהגיע עימה להסכם שלום.

ב-2 ביוני 1982 התנקשו מחבלים מארגון אבו נידאל בשלמה ארגוב, שגריר ישראל בבריטניה. שלמה ארגוב נפצע קשה ונותר משותק מן הצוואר ומטה עד שנפטר ב-2003. ההתנקשות - לאחר ירי קטיושות וחילופי אש כבדים במשך כשנה - הייתה העילה המיידית ליציאה למלחמה. להלן נוסח ההודעה של ממשלת ישראל על היציאה למלחמה:

"הודעת ממשלת ישראל - ט"ו בסיוון התשמ"ב (6.6.82)
הממשלה החליטה כלהלן:

1. להטיל על צה"ל את המשימה להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים המרוכזים, הם, מפקדותיהם ובסיסיהם, בלבנון.
 2. שם המבצע: שלום הגליל.
 3. בעת ביצוע החלטה זו אין לתקוף את הצבא הסורי, אלא אם הוא יתקוף את כוחותינו.
 4. מדינת ישראל מוסיפה לשאוף לחתימת חוזה שלום עם לבנון העצמאית תוך שמירת שלמותה הטריטוריאלית.¹
- פיקוד הצפון ניסח את המשימה כך:
"פיקוד הצפון יכבוש את דרום הלבנון עד לקו האוואלי, ישמיד מחבלים ותשתית וימנע ירי ארטילרי לעבר יישובינו, יהיה בכוננות להשמיד את הצבא הסורי בלבנון, אם יתקוף את כוחותינו".²

בסופו של דבר, הצבא ראה בהחלטת הממשלה אישור לשלב הראשון במסגרת תוכנית "אורנים" הגדולה.

האומנם מלחמת שולל?

כלל גדול בחיים הוא שצרות חדשות משכיחות את הצרות הישנות. כך באה העדנה למלחמת לבנון הראשונה בעקבות מלחמת לבנון השנייה (2006). אולם יש להזכיר ש"ירח הדבש" של מלחמת לבנון הראשונה היה קצר מאוד. ההתלהבות של החודשים הראשונים הפכה לביקורת נוקבת לאחר כיבוש ביירות והטבח של הנוצרים בפלסטינים בסברא ובשתילא.

עם השנים קם דור שלא הכיר את הספרות הביקורתית שהתפרסמה על המלחמה בשנות ה-80 ואת העימותים הפנימיים הקשים שחוללה. הטענות הקשות שהועלו על תפקודו של צה"ל במלחמת לבנון השנייה השכיחו את ההאשמות שהוטחו בשר הביטחון אריאל שרון שלפיהן הוליך שולל את ממשלת ישראל ואת ראש ממשלתה, מנחם בגין (מכאן שם הספר של אהוד יערי וזאב שיף "מלחמת שולל"). הולכת השולל - כך טענו המבקרים - התבטאה בכך שלממשלה הוצגה תוכנית מצומצמת ביעדיה שלפיה המטרה הייתה לכבוש את שטח לבנון עד לעומק של 40 ק"מ ולהימנע מלחימה נגד הכוחות הסוריים בלבנון. למעשה, כך נטען, הכוונה והפעולות מראשית המלחמה נועדו לקדם מבצע גדול ממדים שמטרתו - נוסף על חיסול מדינת אש"ף שקמה בתוך לבנון - להכות את צבא סוריה, לסלק את כוחותיו מלבנון, לכבוש את מרבית המדינה ואת עיר הבירה, להקים בלבנון משטר נוצרי אוהד לישראל ולחתום איתו על הסכם שלום.

ההיסטוריונים יחקרו את השאלות האלה ויציעו תשובות בדוקות כאשר יתאפשר הדבר. במבט לאחור נראה כי ההסבר שלפיו הממשלה ומי שעמד בראשה אכן הולכו שולל לגמרי כל העת הוא פשטני מדי ומייחס לפוליטיקאים (ובמיוחד למנחם בגין) נאיביות. בסופו של דבר התוכניות השונות ("אורנים גדול", "אורנים קטן", "אורנים מתגלגל") היו מוכרות היטב בצבא ומוחצה לו. כבר בראשית המלחמה הונחתה אוגדת

סרחב חיץ נועד להגן על יישובי הצפון ולסנוע פגיעה של המחבלים, בין היתר באמצעות קטיושות

הצנחנים בשפך נהר האוואלי, מעבר לטווח 40 הקילומטרים מהגבול.

תשובות חלקיות, המסתמכות על הניסיון האישי, על העיתונות ועל מה שהתפרסם בכתב, כבר קיימות אצל כל מי שהיה אדם בוגר בזמן שהתרחשו הדברים. מלחמת לבנון הראשונה מחייבת חשבון נפש עמוק שלא נעשה עדיין. אותותיו של חשבון הנפש העמוק של החברה הישראלית ניכרים למשל בסרט "ואלס עם בשיר" המתעד את התחושות של חיילי צה"ל לאחר כיבוש ביירות ובזמן טבח סברא ושתילא. באחד השיאים של מעשי הטבח שבין העדות השונות בלבנון, שמתרחשים כבר מאות בשנים, נקמו הפלנגות הנוצריות את רצח מנהיגם בשיר ג'ומייל. בשיר ג'ומייל היה תקוותה הגדולה של ישראל ועמוד התווך של מדיניותה בלבנון עד אז. ב-23 באוגוסט, בסיועה של ישראל, הוא נבחר לנשיא לבנון. ב-14 בספטמבר נרצח בפיצוץ עז בזמן שנאם במטה הפלנגות. במשך כיומיים (16-18 בספטמבר) רצחו ה"פלנגות" בין 700 ל-800 פלסטינים (ייתכן שיותר). המספר הסופי אינו ידוע).

הטבח חולל סערה בישראל ובעולם כולו. בכיכר מלכי ישראל (כיום כיכר רבין) בתל-אביב נערכה הפגנת המונים שזכתה לכינוי "הפגנת ה-400 אלף" (אם כי בפועל מספר המפגינים היה נמוך יותר). ועדת חקירה (ועדת פֶּקֶן) המליצה, בין היתר, ששרון יסיים את כהונתו ולא ימלא יותר תפקיד של שר ביטחון.

ההחמצה הגדולה של מלחמת לבנון הראשונה

מהבחינה הצבאית, כאמור, שיפרה מלחמת לבנון השנייה את הדימוי של זו הראשונה.

אלוף (מיל') עמנואל סקל, שהיה מפקד אוגדה שנלחמה נגד הסורים בבקעת הלבנון במלחמת שלום הגליל, פירסם ב-2007 מאמר שבו טען כי:

"25 השנים שחלפו ממלחמת שלום הגליל ומלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 מאפשרות בחינה שקולה, מפוכחת והוגנת יותר של המלחמה ביוני 1982. בחינה כזאת אפשר שתעלה שהביקורת על מלחמת של"ג - על מהלכיה, על תקלותיה ועל הישגיה - הייתה מחמירה מדי ובתחומים לא מעטים גם לא מוצדקת".

בסיכום המאמר הוא גם טוען שהמלחמה "השיגה את יעדיה הצבאיים המתוכננים בתוך חמש יממות בלבד" וכי יציאתם של יאסר ערפאת ושל חבורתו לגלות בטוניס ב-31 באוגוסט 1982 הקנו למלחמה הישג משמעותי שהיה חסר כל כך במלחמת לבנון השנייה.³

פחות מעשור לאחר הריסתה של המדינה הערפאתית עלתה ישראל על דרך הפיוס עם אש"ף, וההסכמים שנחתמו איתו ("הסכמי אוסלו" בלשון המקובלת) חוללו תפנית בסכסוך שבין ישראל לפלסטינים והיו הגורם לרציחתו של ראש ממשלת ישראל יצחק רבין ב-4 בנובמבר 1995. ראוי לתהות, אם כך, עד כמה היה סילוקו של ערפאת הישג משמעותי לישראל.

ביום עיון ביוני 1987 אמר אלוף אביגדור (יאנוש) בר-גל, מפקד הגיס בזמן המלחמה ומפקדו של אלוף (מיל') סקל כי קיים פער בין התכנון וההשקעה במלחמה לבין תוצאותיה והסביר גם מדוע:

"זאת הייתה המלחמה המתוכננת ביותר של מדינת ישראל, המתורגלת ביותר, המתודרכת ביותר, שירדה לפרטים מיקרוטקטיים בכל הרמות, אך היא נוהלה בצורה כושלת בגלל סיבה אחת גדולה ועקרונית: מטרת המלחמה לא היו נהירות לדרג הממשלה. הן היו נהירות לדרג שר הביטחון והמטה הכללי, אבל הן לא היו מאושרות על ידי הדרג הממשלתי. ובדרג השדה - מפקדי השדה וכוחות השדה ידעו על תוכנית אופרטיבית שהייתה צריכה להתבצע, אבל בפועל, כתוצאה מאישור הממשלה הפורמלי לתוכנית אחרת, מתבצעת תוכנית ללא היגיון צבאי מקצועי.

הדימוי של צבא מנצח ובכך להשיב את ההילה של מלחמת ששת הימים שאבדה במלחמת יום הכיפורים.

כוחות גדולים מאוד, משוריינים וממוכנים, שנבנו לאחר מלחמת יום הכיפורים נדחסו לתוך הצירים ההרריים של לבנון. כגודל הציפיות המוקדמות, כך גם גודלה של האכזבה. סיפורה של מלחמת לבנון הראשונה הוא מעל לכול, מבחינתי, סיפור של החמצה: כיצד עשו רבים כל כך מעט כל כך. למרות שפע הכוחות והמשאבים שעמדו לרשות צה"ל ולמרות התנאים המיטביים - הלחימה בזירה מצומצמת אחת מול חלק מכוחותיו של צבא ערבי אחד בתנאים של שליטה מוחלטת באוויר - לא הושג היעד המערכתי: השתלטות על המרחב של בקעת הלבנון עד ציר דמשק-ביירות וסילוק הכוחות הסוריים מבקעת הלבנון.

לאחר ההחמצה הראשונית הזאת, שהייתה ברורה כבר בהפסקת האש הראשונה, ב-11 ביוני, לא הועילו כל הניסיונות להפוך את המלחמה לניצחון והם רק הובילו להסתבכותה של ישראל במלחמת העדות בלבנון ולעימות פנימי. המלחמה שהייתה בתחילת שנות ה-80 של המאה הקודמת עימות עם אש"ף ועם הפלסטינים הפכה לאחר מכן לעימות ממושך עם השיעים בכלל ועם החזבאללה בפרט.

אל לנו להקל על עצמנו ולצייר את העבר בגוונים יפים מכפי שהיה בפועל. עלינו להתמודד עם השאלה הקשה מדוע לא הושגה הכרעה חד-משמעית ומלאה של האויב כאשר צה"ל נהנה מיתרונות רבים כל כך. כל ניסיון להתעלם מהשאלה הקשה הזאת או להפחית מחומרתה ימנע מאיתנו ללמוד את הלקחים הכואבים למען העתיד.

הערות

1. אהוד יערי וזאב שיף, **מלחמת שולל**, שוקן, ירושלים ות"א, 1984, עמ' 389
2. אל"ם בני מיכלסון, **השריון במלחמת שלום הגליל**, אתר יד לשיריון, www.yadlashiryon.com
3. אלון (מיל) עמנואל סקל, "אוגדת סיני במלחמת של"ג", **מערכות** 413, יולי 2007, עמ' 32-39
4. אלון (מיל) אביגדור (יאנוש) בך-גל, "מהלכים צבאיים ולקחי מלחמה" בתוך שמואל מאיר (עורך), **מלחמת לבנון - מבט מ-1987**, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, תל-אביב, 1988, עמ' 63-64
5. אלישיב שמש, **כוכב התחבולה**, מערכות, תל-אביב, 1985, עמ' 217
6. מיכלסון, **שם**

הרמטכ"ל רפאל איתן ומנהיג הנוצרים בשיר ג'ומייל ◀ בשיר ג'ומייל היה תקוותה הגדולה של ישראל ועמוד התווך של מדיניותה בלבנון עד לרציחתו

התנגדות האויב עצרה אותה. עצירה זו מנעה מצה"ל את ההישג המשמעותי ביותר במערכת הבקעה - חסימת ציר דמשק-ביירות באזור הר מול הלבנון ועל ידי כך ניתוק לבנון מסוריה והכס"ב (הכוח הסורי בלבנון) מהצבא הסורי כולו. זוהי ההחמצה הגדולה ביותר במערכה זו, ונראה כי עם קצת יותר נחישות בכל הדורים היא לא הייתה מתרחשת.⁶

סיכום

לדעתי, לא יהיה נכון לראות במלחמת לבנון הראשונה הצלחה - ובמיוחד כאשר מתייחסים לשבוע הלחימה הראשון (למעט השמדת טילי הקרקע-אוויר הסוריים וההישגים הגדולים בקרבות האוויר). ככל הזכור לי, אחת המטרות שלא הוצהרו מעולם הייתה להחזיר לצה"ל את

"דג השדה היה מבולבל, וכל יום היו פקודות וכל יום היו יעדים ולעולם לא נאמר בפקודת ניהול הקרב הטקטי מהם היעדים הסופיים, דבר שהביא לאי-כיבושה של ביירות תוך כדי הסתערות ב-11 וב-12 בחודש - ואפשר היה לעשות את זה - דבר שמנע את השמדת דיוויזיה 3 בגלל הפסקת האש. עם עוד יום-יומיים אפשר היה להשמיד אולי דיוויזיית טנקים נוספת לדיוויזיה 1 - דבר שמנע את תפיסת כביש ביירות-דמשק על ידי כוחות מונחתים".⁴

אלישיב שמשי טוען אף הוא שהגיס לא השיג את המשימות שהוטלו עליו, ובהן השתלטות על כביש ביירות-דמשק. שמשי מכנה את מה שקרה במילים: "הכישלון הצבאי של צה"ל בבקעת הלבנון".⁵

האוגדה שעליה פיקד סקל לא הגיעה לכביש ביירות-דמשק אף שנמצאה קילומטרים ספורים ממנו, ובכך, למעשה, החמיץ צה"ל את ההישג ואת היעד שהתחייב לכבוש. כתב בעניין הזה אל"ם (מיל) בני מיכלסון:

"אוגדת סקל התקדמה בגזרה המזרחית ונעצרה כ-3-5 ק"מ מכביש דמשק-ביירות מסיבות של אי-קריאת הקרב ובלא היתקלות באויב משמעותי מולה, תוך שהיא בטוחה שהשלימה את משימתה, ובוודאי שלא

מהבחינה הצבאית שיפרה מלחמת לבנון השנייה את הדימוי של זו הראשונה